

трактуванні архаїчної композиції; уявляється, що перші емісії срібних статерів із зазначеним мотивом було випущено раніше асів з тим же типом.

На деяких монетних випусках Ольвії виявлено систему в чергуванні стилів і її збіжність зі структурою однієї з циклічних моделей еволюції художніх стилів в європейському образотворчому мистецтві: архаїчний — класичний — декоративний — натуралістичний — стилізація. Причина змін цих стилів пояснюється різним положенням стимулятора зображення та боротьбою наперемінно активних змісту та форми, канонічного та особистісного начал.

V.P. Alekseyev

«COMMON GREEK» AND «OLBIAN» IN THE COIN ART OF OLBIA OF CLASSICAL AND EARLY HELLENISTIC TIME

The drawings of Olbian coins of the studied period are divided according to the type of the art interpretations into two groups: with the traditional (A) and not traditional (innovatory) (B) interpretations of the images. Each of them is divided into two subgroups with the artisan and master execution according to the level of artistic mastery. The original masterpieces, which coordinate the principles of some artistic styles of the Hellenistic epoch-expressive-grotesque, decoratively graceful, expressively-dynamic and naturalistic.

The art critical analysis of the image of the eagle, standing on the dolphin with the extended wings, showed that: 1) its originality is not in the special «Olbian pose» of the eagle but in the original interpretation in the spirit of Hellenistic art, lying in the basis of its archaic composition. The first emissions of the silver staters with the mentioned image were minted earlier than the asses of the same type.

On the definite Olbian coin issues the system of alternations of styles and its coincidence with the structure of the one of the cyclical models of evolution of the artistic styles in the European fine art (archaic — classical — decorative — naturalistic — stylization) is found out. The reason of alternations of these styles is explained by the different position of the picture stimulator and by the fight of active contents and form of the canonical and private principles.

І.С. Піоро

ЕТНІЧНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ ПОХОВАНИХ У ПЛИТОВИХ МОГИЛАХ РИМСЬКОГО ЧАСУ В ПІВДЕННО-ЗАХІДНОМУ КРИМУ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРОНИКНЕННЯМ САРМАТІВ НА ТЕРИТОРІЮ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

На основі вивчення конструкції могил пізньоантичних некрополів Південно-Західного Криму, особливостей поховального обряду речей заупокійного вжитку та їх порівнянню з археологічними пам'ятками інших територій Південно-Східної Європи аргументовано гіпотезу про етнічну приналежність плитових могил Північного Причорномор'я аборигенам Північного Кавказу, які були асимільовані сарматами.

Плитові могили з тілопокладаннями в римський час використовували для поховання померлих від Скандинавії¹ до Середземномор'я², включаючи Північне Причорномор'я: як у некрополях пізньоантичного часу, так і пов'язаних з ними пам'ятках раннього середньовіччя, наприклад в Ілураті³, а також в черняхівських могильниках Північно-Західного Причорномор'я, де їх дослідники розглядають лише як вплив античного світу⁴. Такі поховання існували в Середземномор'ї до середньовіччя і знову з'явилися в Криму вже разом з переселенцями-

християнами у VIII—IX ст.⁵. Проте тип поховальної споруди можна вивчати лише в комплексі з особливостями поховального обряду та інвентарем, разом з іншими типами могил, що представлені в кожній конкретній пам'ятці.

Плитові могили в Південно-Західному Криму відкрито в кургані у Братсько-го цвинтаря⁶, у могильнику на території радгоспу «Севастопольський» (розкопки С.Ф. Стржелецького 1954, 1956, 1961, 1962, 1965 рр., Ю.О. Бабінова та С.Г. Рижова 1967, 1969 рр.), Бельбек I⁷, Бельбек II⁸, Терновка II⁹, Інкерманський¹⁰.

Три найбільш ранні плитові могили разом із трьома простими ґрунтовими й трьома типово сарматськими підбійними похованнями I ст. до н. е. — I ст. н. е. були впушені в курган Братського цвинтаря. У плитових могилах 2, 3, як і в простих ґрунтових 4, 5 та підбійній 8, кісті рук за сарматським обрядом були покладені на кістки тазу. У плитовій могилі 1 на дні простежено шар камки.

У могильнику другої половини III — початку V ст., що розташований на території радгоспу «Севастопольський», серед 295 типових для сармато-аланів підбійних могил — 20 склепів-катакомб, 35 ямних ґрунтових могил, у тому числі 5 — із заплічками, відкрито 20 поховань у плитових могилах (рис. 1, 1—А; рис. 2, 1). Одне плитове поховання звужувалось до ніг, одне було справлене під невеликим курганом із ровиком¹¹. Серед могил із тілопокладеннями, у спорудженні яких використано масивні плити, переважали кам'яні скрині. Траплялись також ґрунтові могили з плитами, що були встановлені на ребро вздовж довгих стінок, із кам'яними перекриттями на плитах та заплічках. Привертає увагу поєднання різних типів поховань в одній погребальній споруді — плитових та підбійних (поховання 38, 58, 81, 156, 177, 195).

Як і в ямних, підбійних могилах та склепах, померлі в плитових похованнях лежали, як правило, у витягнутому положенні, головою на південний схід. Як і в багатьох підбійних могилах, у чотирьох кам'яних скринях (56, 68, 81, 169) виявлено залишки курячих яєць, що характерно для сарматського обряду. Інвентар плитових могил нічим не відрізняється від одночасних знахідок в інших похованнях. Крім ліпної кераміки (горщики, кубки) сарматського обліку з могил 20, 38, 47, 81, 83, 193 (неопублікований матеріал Національного заповідника «Херсонес Тавричний») привертають увагу прогнуті підв'язні фібули — поховання 8а, 20, 34, 36, 55, 56, 68, 81, 253, 269, 273 (рис. 3, 1, 2, 7—9), а також бронзова підвіска у вигляді сокирки («молоточок Тора») зі скрині 38 (рис. 3, 10) та бурштинові грибоподібні підвіски з поховань 34 та 212 (рис. 3, 3, 17). Бурштинові грибоподібні підвіски, які, в основному, датуються III—IV ст.¹², у кількості від 1 до 19 відкрито у 12 різних за типом похованнях з тілопокладеннями (34, 36, 56, 68, 81, 155, 166, 168а, 177, 212, 220, 266) у могильнику на території радгоспу «Севастопольський» і зараховані дослідниками до східногерманських ознак¹³. При цьому зазначимо, що під час кремації небіжчиків бурштинові підвіски не зберігалися.

У синхронному могильнику Бельбек I досліджено 22 поховання, серед них: 3 ямні тілоспалення; 2 ґрунтові поховання, завалені камінням (2, 3), в яких померлі знаходились у положенні сидячи, ногами на південь (у кістяка з могили 3 череп деформований, що характеризує сармато-аланські звичаї¹⁴); 17 плитових могил (рис. 2, 2—6). Одна з них звужувалася до ніг, що притаманно некрополям Північного Кавказу¹⁵. Плити були встановлені вздовж довгих стінок та перекривали могилу зверху. Поховані лежали у витягнутому положенні, головою на південь. У голів та ніг покійних знаходились дерев'яні обрубки у вигляді «лав». Дно посипане піском, іноді — вугликами. Серед поховального інвентарю, представленого в основному цілими та фрагментованими глиняними та скляними посудинами другої половини III—IV ст., що здебільшого так і залишалися неопублікованими, привертають увагу вироби з металу: овално-рамчата пряжка з великим язичком, лучкова підв'язна фібула із заворотом спинки на голівці (рис. 3, 21), а також бурштинова грибоподібна підвіска (рис. 3, 20) і т. ін. У трьох плитових могилах знайдено прямі мечі та залізні умбони римсько-германських типів. У похованнях спостерігалися кістки коня. Біля могили 13 було здійснено поховання коня. Найявність зброї в пізньосарматських похованнях, насамперед довгих і коротких мечів, кинджалів, є поширеною знахідкою¹⁶.

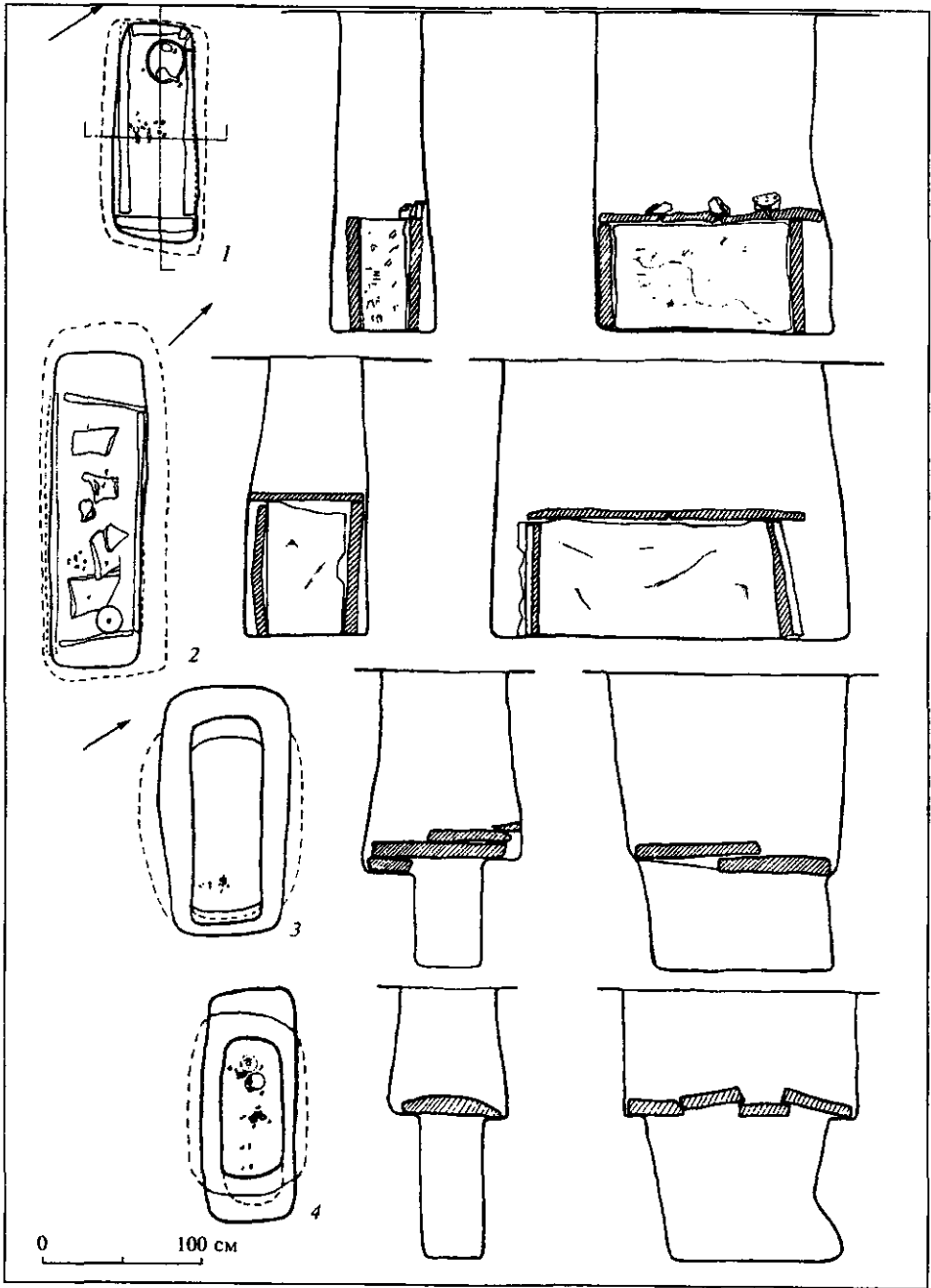

Рис. 1. Плитові могили римського часу у Південно-Західному Криму. Радгосп «Севастопольський»: 1 — пох. 34, 2 — пох. 193, 3 — пох. 211, 4 — пох. 212

На правому березі р. Бельбек досліджено могильник Бельбек II, який датується II ст. н. е. — серединою III ст. н. е. Одна могила (14) на цьому некрополі — плитова, одна (8) — із заплічками, перекрита плитами. Крім того, відкрито 6 простих ґрунтових (2 з них забиті камінням), 2 підбійні, й склеп та 1 поховання коня. У 2 небіжчиків у могилі були деформовані черепи.

На некрополі III—IV ст. Терновка II, де до початку археологічних робіт близько 20 поховань було зруйновано, досліджено 16 плитових, ґрунтових могил (рис. 2, 7, 8). Усі вони перекриті кам'яними плитами. Уздовж бокових довгих стінок ям були знайдені поставлені на ребро плити або ж викладене з п'яскового каменю мурування. Переважало витягнуте на спині положення померлих

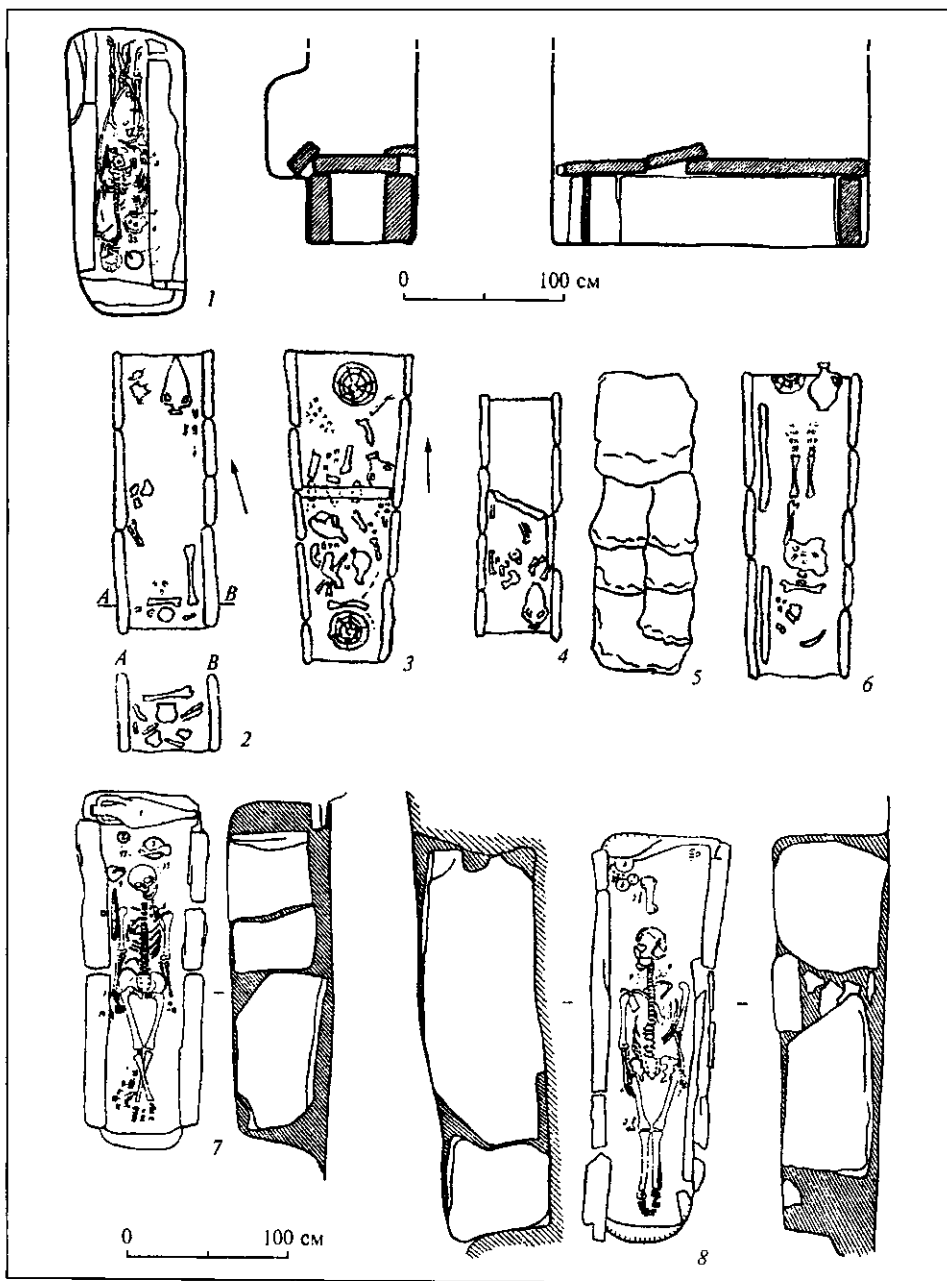

Рис. 2. Плитові могили римського часу у Південно-Західному Криму. 1 — поховання 217 на території радгоспу «Севастопольський»; 2—6 — Бельбек I; 7—8 — Терновка II

головами на південь чи північ. У похованні 6 скелет лежав на правому боці. У могилі 14 дно під кістяком викладено плоским камінням, тут відмічено типове для сарматів положення рук на таз. У могилах 4 і 15 ноги покійних були перехрещені в гомілках. Крім орієнтації та пози небіжчиків до елементів сарматського обряду може бути зарахована підсіпка з вугликів та золи (поховання 1, 9, 10, 12), використання в заупокійній їжі, поряд із м'ясом різних тварин, у мисках та без них, м'яса птиці (поховання 14), курячих яєць (поховання 5, 6, 7, 11, 14), черепашок (поховання 14), положення кісток тварин на каміння (поховання 10).

Серед речей поховального інвентарю, датування яких у цілому вкладається в хронологічні межі другої половини III—IV ст., є ліпні сарматські посудини з похо-

вань 1, 2 та 10 (рис. 3, 26, 27), амфора інкерманського типу з поховання 4, прямі довгі та короткі мечі з поховань 1, 4, 6, 9, залізний наконечник стріли з поховання 9 та дзвіночок із поховання 14 (рис. 3, 24). Становить певний інтерес кістяний гребінь черняхівської культури з поховання 1 (рис. 3, 25)¹⁷, черняхівські біконічні миски на кільцевих піддонах із поховань 5 і 7 (рис. 3, 28, 29), бронзова лучкова підв'язна фібула із заворотом спинки на голівці та трикутною ніжкою з поховання 4 (рис. 3, 22) та типологічно близька до неї прогнута підв'язна фібула з таким самим заворотом спинки на голівці та трикутною ніжкою з поховання 6 (рис. 3, 23).

До цієї самої групи поховань, вірогідно, належать чотири великі ґрунтові могили із заплічками, що перекривалися плитами з Інкерманського некрополя ІV ст. На цій пам'ятці досліджено також 26 підбійних могил та 7 склепів-катакомб. Сармато-аланський облік усіх зафіксованих поховань не викликає сумніву. Так, враховуючи могили, у спорудженні перекриття яких були використані кам'яні плити, зазначимо, що поховання із заплічками належать до одного з основних сарматських типів на різних територіях, зокрема, як на Поволжі, так і в Україні¹⁸. Інвентар могил, перекритих плитами, нічим не відрізнявся від комплексу речей з інших поховань згаданої пам'ятки. Привертають увагу короткі і довгі мечі з могил 1 (42), 2 (43), 3 (8), а також прогнута підв'язна фібула черняхівського типу та маленька срібна конічна відерцеподібна підвіска з могили 2 (43).

Підбираючи аналогії плитовим могилами римського часу з Південно-Західного Криму, слід звернути увагу на ідентичні поховальні споруди з пам'яток сармато-аланського кола на Північному Кавказі, Верхньому Прикубанні¹⁹. Як і в перелічених кримських пам'ятках, могили було споруджено із поставлених на ребро плит. Іноді плити вкладали на дно, із них споруджували перекриття (рис. 4, 1—3, 7). Часто, як і в некрополі Терновка II, стінки будували з покладеного плазом плоского каміння (рис. 4, 6). Обряд поховання та інвентар повністю сармато-аланські, наприклад дзеркала (рис. 4, 4, 9). Навіть відмічено типову для сарматських племен деформацію черепів²⁰.

Плитові могили у великій кількості представлені в могильнику поблизу с. Тарки у Північному Дагестані. Могили тут вузькі, іноді розширені в бік голови небіжчиків, яких укладали витягнутими на спині або ж у скорченому положенні та сидіачи. Хоч інвентар і сарматський (I ст. до н. е. — III ст. н. е.), проте особливості цих поховальних споруд (що, безсумнівно, мають давні місцеві традиції) дозволяють припустити кавказьке походження похованих у них людей. На думку К.Ф. Смірнова, який розкопав Таркінський некрополь, це нащадки давнього автохтонного населення приморської частини Північного Дагестану, що змішалися з сарматами та сприйняли їх матеріальну культуру²¹. Погляд про місцеве, кавказьке, походження поховань у кам'яних скринях підтримує В.А. Кузнецов²².

Крім Таркінського могильника ями з кам'яними обкладками та плитовими перекриттями виявлено в ранньосередньовічних могильниках Інджур-Гага, Гіляч у верхів'ях Кубані, що зараховані Т.М. Мінаєвою до пам'яток аланської культури²³, а також у селищі Харачой у гірській Чечні. В останніх переважає інвентар, характерний для ранньосередньовічних аланських пам'яток Північного Кавказу²⁴. Кавказькі гори, що увійшли до аланського союзу племен, брали участь у походах сармато-аланів. Результатом одного з таких походів, на думку І. Алієва та В. Алієва, є могильник у с. Берюкдюз у колишній Нахичеванській АРСР, що складався з поховань у кам'яних скринях із сармато-аланським інвентарем перших віків нашої ери²⁵. Про участь у походах аланів різних північно-кавказьких та вейсько-дагестанських племен свідчать твори ранньосередньовічних авторів — Мовсеса Хоренаці, Леонгія Мровелі, а також літопис «Картліс Цховреба» та інші джерела²⁶.

Підхоплені рухом сармато-аланських племен на захід осармачені нащадки місцевого кавказького населення зберегли риси свого поховального обряду. Разом із різними сармато-аланськими підбійними та простими ґрунтовими могилами, склепами-катакомбами плитові поховання також наявні в черняхівських пам'ятках Північного Причорномор'я²⁷. У зоні поширення черняхівської культури, в декількох підкурганих підбійних могилах сарматського типу Кантемирівського могильника на Полтавщині, небіжчиків хоронили в положенні сидя-

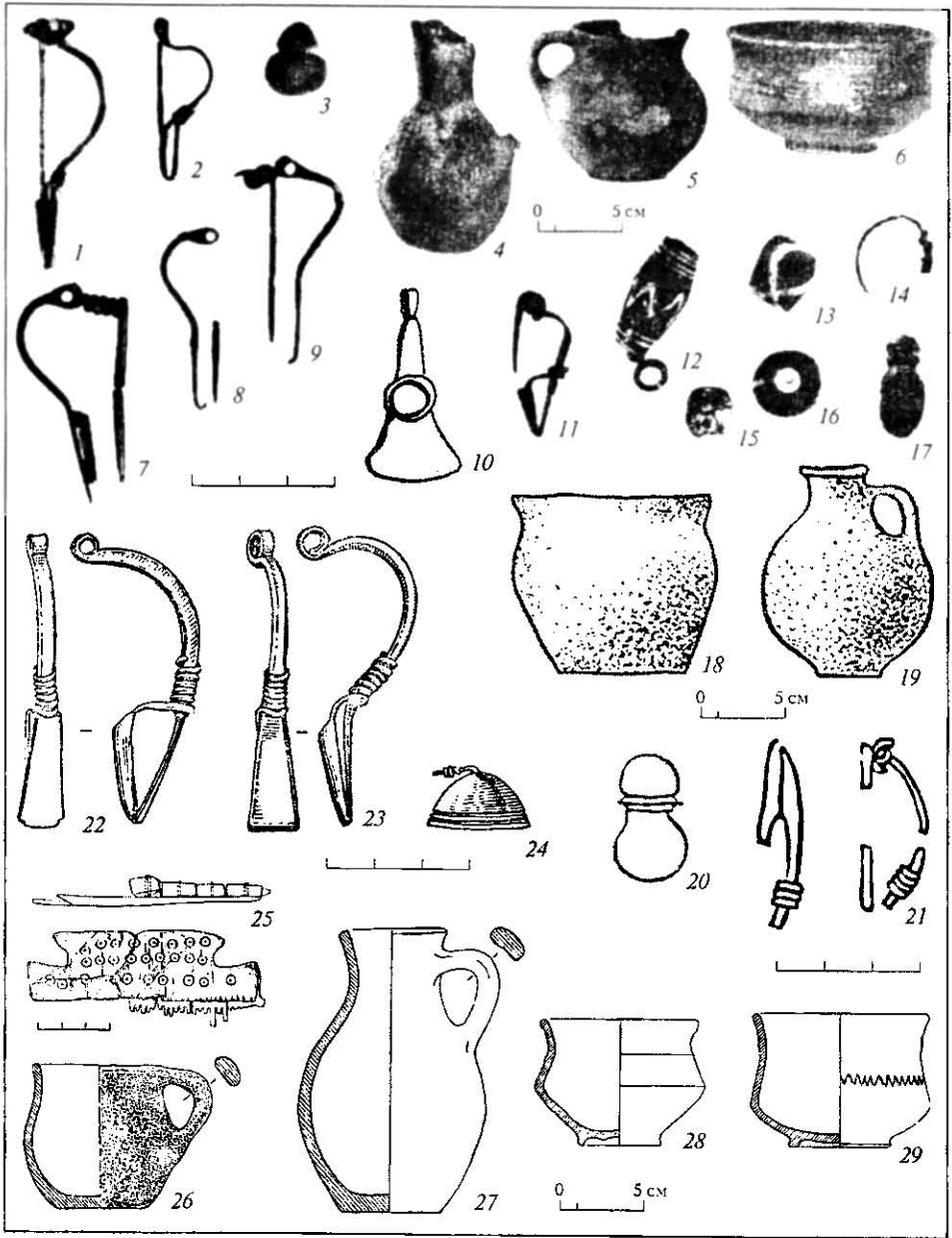

Рис. 3. Інвентар із плитових могил у Південно-Західному Криму. Радгосп «Севастопольський»: 1 — пох. 56, 2 — пох. 55, 3 — пох. 34, 4 — пох. 193, 5, 11, 17 — пох. 212, 6 — пох. 217, 7 — пох. 228, 8 — пох. 36, 9 — пох. 75, 10 — пох. 38; 18—21 — Бельбек I; Терновка II: 22 — пох. 4, 23 — пох. 6, 24 — пох. 14, 25 — пох. 1, 26 — пох. 2, 27 — пох. 10, 28 — пох. 7, 29 — пох. 5

чи²⁸. Серед сармато-аланських могил, відкритих у некрополі у м. Чонград в Угорщині, виділено групу поховань, здійснених у положенні сидячи навпочіпки. Ці поховання дали змогу М. Пардуцу висловити припущення щодо етнічної єдності частини населення Чонграда та Північного Кавказу²⁹. Поховання у положенні сидячи в сармато-аланських некрополях Північного Кавказу здійснювало місцеве населення, яке зберегло поховальні традиції від часів існування каякентсько-хорочоївської культури³⁰. Тому на особливу увагу заслуговують два поховання в могильнику Бельбек I, здійснені у положенні сидячи.

Отже, плитові могили в некрополях римського часу в Південно-Західному Криму залишені, на нашу думку, горцями Північного Кавказу, які були асимільовані сарматами та проникали до Північного Причорномор'я з різними сар-

мато-аланськими племенами. Цьому висновку не суперечать знахідки лучкових фібул північнокавказького типу, як правило, із заворотом спинки на голівці з могильника на території радгоспу «Севастопольський» (рис. 3, 11), Бельбек I (рис. 3, 21) та Терновка II (рис. 3, 22), які, наприклад, можна порівняти з екземплярами з поховання 6 (44) біля с. Брута (рис. 4, 10)³² та з інших пам'яток римського часу кавказького регіону. У зв'язку з цим певний інтерес становить також знахідка прогнutoї підв'язної фібули з поховання 6 могильника Терновка II (рис. 3, 23), типологічно близької до виявленої на цій самій пам'ятці лучкової фібули (поховання 4). Причому на Північному Кавказі були наявні також поширені в черняхівській культурі прогнуті підв'язні фібули, наприклад на поселенні в межах річки Куми і Тереку (рис. 4, 12)³³.

Одночасно наявність у плитових могилах Південно-Західного Криму, як і в інших похованнях, окремих речей черняхівської культури (сіроглиняні біконічні миски, кістяний гребінь, прогнуті підв'язні фібули) та інших знахідок північно-західного походження (умбони, підвіски), свідчить про те, що нащадки кавказьких горців разом з сармато-аланами входили до готського союзу племен і з його південної території потрапляли на півострів.

До речі, розглядаючи питання щодо входження сарматів до складу носіїв черняхівської культури, слід, на нашу думку, звернути увагу на поширені в могильниках тілопокладення у неглибоких ямах із західної орієнтацією похованих, що належали до одного з іранських антропологічних типів: середні розміри черепної коробки, мезокранія, середньовисоке та вузьке, на межі із середньошироким, обличчя, орбіти вузькі, середньовисокі, ніс середньовисокій вузький, добре профільоване в горизонтальній площині лице, виступання носа добре³⁴.

Такі поховання характерні для погребальних пам'яток сіраків³⁵ й, скоріш за все, належать до числа сарматських етнічних ознак. При цьому, безперечно, слід ураховувати розмаїття орієнтації померлих у похованнях різних сарматських племен Приуралля, Поволжя, Прикаспію, Передкавказзя, які активно проникли на територію України і в подальшому стали частиною носіїв черняхівської культури. Так, археологічними роботами, що проведені на території Середньої Наддніпрянищини, досліджено значну кількість сарматських пам'яток перших століть нашої ери³⁶. Яскравим прикладом матеріального відображення процесу входження сарматів до складу черняхівської історико-культурної спільності є ґрунтове ямне поховання межі II—III ст. у с. Буряківка на Тернопільщині, в інвентарі якого (типово сарматського за формами речей) уже була кружальна ребриста миска з темно-сірої глини³⁷.

Процес входження сарматських племен до носіїв черняхівської культури прослідковано дослідниками на пам'ятках так званих західних сарматів Дністро-Дунайського межиріччя, наприклад, за матеріалами межі II—III ст. великого могильника Бокани³⁸.

Розселення сарматських племен на території степового та лісостепового порубіжжя в басейні р. Дніпро в середині I тис. н. е. також зафіксовано дослідниками³⁹.

Ю.В. Кухаренко без достатньої аргументації висловив думку, що творцями черняхівської культури Наддніпрянищини були пізні скіфи⁴⁰. П.Н. Третьяков до основних творців черняхівської культури крім пізніх скіфів зараховував й гето-фракійців⁴¹. Вірогідно, саме під впливом поглядів деяких археологів склалася думка антрополога Т.С. Кондукторової про скіфський антропологічний тип носіїв черняхівської культури⁴². Щоправда, висновок дослідниці міг бути обумовлений і її переважним дослідженням антропологічних матеріалів із пам'яток степової території Південно-Східної Європи⁴³, у тому числі з контактної з пізніми скіфами зони⁴⁴. Саме у пізньоскіфському могильнику Миколаївка-Козацьке з незначною сарматською домішкою в деяких похованнях виявлено типово черняхівські речі (кістяні гребені, прогнуті підв'язні та маленькі двопластинчасті фібули, залізні відерцеподібні підвіски та ін.)⁴⁵.

Проте виділені в краніологічних серіях риси, властиві іранцям, могли належати не лише нащадкам скіфів, а й сарматам. Пізньоскіфські пам'ятки Нижньої Наддніпрянищини та Криму до середини III ст. н. е. протягом певного часу співіснували з черняхівською культурою. У досліджених пізньоскіфських некро-

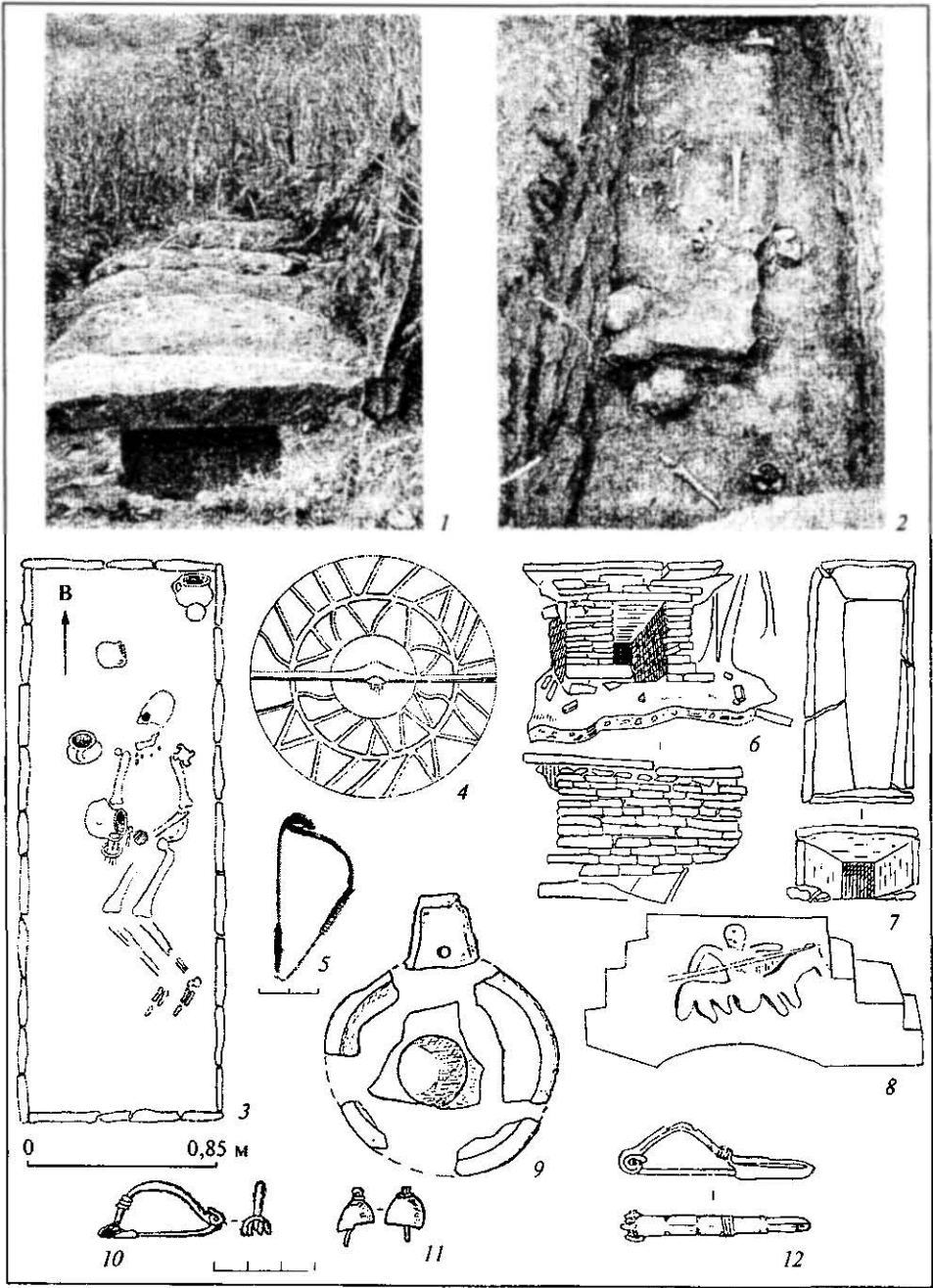

Рис. 4. Плитові могили та інвентар із могильників Північного Кавказу. Гіляч: 1 — пох. 29, 2 — пох. 26, 3, 4 — пох. 3; 5 — пох. 25 із могильника Тарки; 7 — Інджур-Гага; 9—11 — пох. 6 (44) біля с. Брута; 12 — поселення у межиріччі Куми та Тереку

полях (Золота балка, Неаполь Скіфський, Усть-Альма та багато інших) ⁴⁶ домінують округлі в плані великі склепи-катакомби багаторазового використання, глибокі прості ґрунтові могили, які не мають нічого спільного з погребальними конструкціями черняхівської культури, у тому числі з її пам'ятками у Північному Причорномор'ї, із поширеними тут сармато-аланськими похованнями ⁴⁷.

Узагалі питання стосовно входження сарматів до числа творців черняхівської культури, безумовно, заслуговує спеціального дослідження, тим більше що розселення сарматських племен у лісостеповій зоні України та Північної Молдови в перші віки нашої ери, процес їх осідання та змішання з осілими пле-

нами не викликають сумнівів⁴⁸. До речі, питання про входження сарматів до кола творців черняхівської культури на території на захід від Дністра вже розглядалось у спеціальній літературі⁴⁹.

Проникнення в Подоння, Наддністрянщину й далі на захід різних сарматських племен, що посилювалося ще в середньосарматський період, було відмічено давніми авторами: Страбонем (Strab. II, 5, 7; VII, 3, 17; XI, 2, 1), Плінієм Старшим (Plin. Nat. Hist., II, 246; IV, 80), Корнелієм Тацитом (Tacit. Ann., XII, 29; Hist., I, 2, 79; IV, 54; Germ., I, 46) та іншими, — і досліджено археологами на матеріалах поховальних пам'яток⁵⁰.

Брахікранність та широкочислість, що характерна для похованих у пізньосарматських могильниках типу Бокани та сарматських пам'яток України⁵¹, які передували черняхівській культурі, простежені М.С. Великановою в черняхівських могильниках Прутсько-Дністровського межиріччя. Причому черепи, практично, не відрізняються від краніологічних серій астраханських сарматів, що безсумнівно, свідчить про входження зазначених племен до складу носіїв черняхівської культури⁵².

Входження сармато-аланів до складу носіїв черняхівської культури, поліетнічного готського союзу, загони якого вторглися в пізньоримський час до Таврики, підтверджує, на нашу думку, викладений погляд про походження плитових могил Південно-Західного Криму.

¹ *Могильников В.А.* Погребальный обряд культур III в. до н. э. — III в. н. э. в западной части Балтийского региона // Погребальный обряд племен Северной и Средней Европы в I тысячелетии до н. э. — I тысячелетии н. э. — М., 1974. — С. 159—160; *Могильников В.А.* Сравнительный анализ погребального обряда племен черняховской культуры и населения Готланды // Могильники черняховской культуры. — М., 1979. — С. 150—162; *Almgren O.* Die klttere Eisenzeit Gothlands. — Stockholm, 1914. — S. 26—29, 45—48, textfigur 43—50, 83—86, 89, 90, 92, 95; *Almgren O., Nerman B.* Die klttere Eisenzeit Gothlands. — Stockholm, 1923. — S. 89—92, 122, 129, textfigur 156a—156d, 159a—159b, 160—164, 212, 221, 222.

² *La nécropole romaine a Poetovio.* Par Zorca Šubis // Union Internationale des sciences pré-et protohistoriques. Inventaria archaeologica. Corpus des ensembles archéologiques sous la direction de M. E. Marén. — Jugoslavija, 1972. — Fascicule 14 (Y 129 -- Y 138). — Y 137 (1).

³ *Кастанаян Е.Г.* Грунтовые некрополи Боспорских городов // МИА. — 1959. — № 69. — С. 264—265; *Хриановский В.А.* Позднеантичные погребения на некрополе Илурата // Научно-атеистические исследования в музеях. — Л., 1988. — С. 21—25.

⁴ *Магомедов Б.В.* Черняховская культура Северо-Западного Причерноморья. — Киев, 1987. — С. 33. — Рис. 14, 2—4; *Магомедов Б.В.* Черняховская культура. Проблема этноса: Автореф. дис. ... д-ра истор. наук. — Киев, 1999.

⁵ *Баранов И.А.* Таврика в эпоху раннего средневековья (салтово-маяцкая культура). — Киев, 1990. — С. 108.

⁶ *Гуцина И.И.* Население сарматского времени в долине реки Бельбек в Крыму (по материалам могильников) // Археологические исследования на юге Восточной Европы. — М., 1974. — С. 32—33, 48—50, 128. — Рис. 2, 1—4.

⁷ *Печенкин Н.М.* Раскопки в окрестностях г. Севастополя // ИТУАК. — 1905. — № 38. — С. 29—37; *Висотська Т.М.* Питання етнічного складу населення Південно-Західного Криму початку нашої ери // Археологія. — 1970. — № 23. — С. 95—97. — Рис. 5; *Гуцина И.И.* Население сарматского времени... — С. 32, 46—48, 127, 128. — Рис. 1; 2, 5.

⁸ *Гуцина И.И.* Население сарматского времени... — С. 33, 50—51.

⁹ *Беляев С.А.* Отчет о работе Херсонесского отряда ЛОИА АН СССР в 1972 году. — Науч. архив Ин-та археологии НАН Украины. — № 172/120. — С. 19—32.

¹⁰ *Веймарн С.В.* Археологічні роботи в районі Інкермана // АП. — 1963. — 13. — С. 15—42.

¹¹ *На могильниках пізніх (із II ст. н. е.) осілих сарматів курганні насипи поодинокі (див. Рикман Э.А.* Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры. — М., 1975. — С. 42).

¹² *Алексеева Е.М.* Античные бусы Северного Причерноморья // САИ. — 1978. — Вып. Г1-12. — С. 24—25. — Табл. 24, 1—10, 12—19.

¹³ *Кропоткин В.В.* Черняховская культура и Северное Причерноморье // Проблемы советской археологии. — М., 1978. — С. 151—152; *Мастыкова А.В.* О распространении янтарных грибовидных бус-подвесок позднеимского времени на юге Восточной Европы и в Закавказье // 100 лет черняховской культуре. — Киев, 1999. — С. 171—177.

- ¹⁴ *Жиров Е.В.* Об искусственной деформации головы // КСИИМК АН СССР. — 1940. — Вып. 8. — С. 85—87; *Кузнецов В.А., Пудовин В.К.* Аланы в Западной Европе в эпоху «великого переселения народов» // СА. — 1961. — № 2. — С. 90—91; *Sulimirski T.* Sarmaci w Polsce // XII Rocznik Polskiego Towarzystwa na Obczyźnie. — London, 1961—1962. — S. 84. — Рис. 3; *Рикман Э.А.* Этническая история населения... — С. 48—49.
- ¹⁵ *Смирнов К.Ф.* Археологические исследования в районе дагестанского селения Тарки в 1948—1949 гг. // МИА. — 1951. — № 23. — С. 257.
- ¹⁶ *Рикман Э.А.* Этническая история населения... — С. 51.
- ¹⁷ *Кістяні гребені належать до однієї з основних ознак черняхівської культури* (див.: *Никитина Г.Ф.* Гребни черняховской культуры // СА. — 1961. — № 1. — С. 147—159), на території розповсюдження якої відкрито вже декілька центрів їх виготовлення (*Магомедов Б.В.* Велика Снітинка 2 — поселення гребінників III—IV ст. н. е. // Стародавнє виробництво на території України. — К., 1992. — С. 94—116).
- ¹⁸ *Абрамова М.П.* Сарматские погребения Дона и Украины II в. до н. э. — I в. н. э. // СА. — 1961. — № 1. — С. 102.
- ¹⁹ *Смирнов К.Ф.* Археологические исследования... — С. 257—272; *Минаева Т.М.* Археологические памятники на р. Гиляч в верховьях Кубани // МИА. — 1951. — № 23. — С. 277—301. — Рис. 5, 8, 10, 11, 15; *Минаева Т.Н.* К истории алан Верхнего Прикубанья по археологическим данным. — Ставрополь, 1971. — С. 58—63.
- ²⁰ *Смирнов К.Ф.* Археологические исследования... — С. 297.
- ²¹ *Там же* — С. 230—272. Рис сарматського поховального обряду та інвентарю в плитових могилах перемежувались з чисто гірськими кавказькими рисами. Наприклад, в Узун-Каї відкрито дзеркальце-підвіску із зображенням змії, що звернулася (див.: *Минаева Т.Н.* К истории алан Верхнего Прикубанья... — С. 60—63).
- ²² *Кузнецов В.А.* Аланские племена Северного Кавказа // МИА. — 1962. — № 106. — С. 102—103.
- ²³ *Минаева Т.М.* Археологические памятники на р. Гиляч... — С. 277—290.
- ²⁴ *Виноградов В.Б.* Раннесредневековый могильник у селения Харачой в горной Чечне // СА. — 1970. — № 2. — С. 244—251.
- ²⁵ *Алиев Играр, Алиев В.Г.* О сармато-аланских памятниках на территории Нахичеванской АССР // СА. — 1976. — № 1. — С. 178—186.
- ²⁶ *Алиев Играр, Алиев В.Г.* О сармато-аланских памятниках... — С. 186; *Ковалевская В.Б.* Кавказ и аланы: Века и народы. — М., 1984. — С. 85.
- ²⁷ *Магомедов Б.В.* Черняховская культура... — С. 31—33. — Рис. 14, 2, 3.
- ²⁸ *Махно С.В.* Кантемирівське поселення та могильник культури полів поховань // АП. — Т. 3. — Ранні слов'яни і Київська Русь. Матеріали польових досліджень Інституту археології АН УРСР за 1947—1948 рр. — К., 1952. — С. 231—241; *Кухаренко Ю.В.* К вопросу о славяно-скифских и славяно-сарматских отношениях // СА. — 1954. — № 19. — С. 118.
- ²⁹ *Пудовин В.К.* Датировка нижнего слоя могильника Суук-Су (550—650 гг.) // СА. — 1961. — № 1. — С. 181.
- ³⁰ *Смирнов К.Ф.* Археологические исследования... — С. 257.
- ³¹ *Там же*. — С. 261. — Рис. 17, 3.
- ³² *Виноградов В.Б.* Сарматы Северо-Восточного Кавказа // Тр. Чечено-Ингушского науч.-исслед. ин-та при Совете Министров ЧИАССР. — Грозный, 1963. — Т. 6. — С. 204. — Рис. 30.
- ³³ *Виноградов В.Б.* Указ. соч. — С. 216. — Рис. 43, 3.
- ³⁴ *Рудич Т.* К вопросу об ориентации погребенных на могильниках черняховской культуры (по материалам антропологии) // 100 лет черняховской культуре. — Киев, 1999. — С. 126—127.
- ³⁵ *Виноградов В.Б.* Указ. соч. — С. 105.
- ³⁶ *Мелюкова А.И.* Памятники скифского времени на Среднем Днестре // КСИИМК. — 1953. — Вып. 51. — С. 65—67; *Слішко М.Ю.* Сарматські поховання біля с. Острівець Станіславської області // МДАПВ. — 1962. — Вип. 4. — С. 54—70; *Винокур И.С., Вакуленко Л.В.* Киселевский могильник I—II вв. н. э. // КСИИМК АН СССР. — 1967. — Вып. 112. — С. 126—131.
- ³⁷ *Малеев Ю.М., Піоро І.С.* Сарматське поховання в с. Буряківка на Тернопільщині // Археологія. — 1973. — № 12. — С. 73—76.
- ³⁸ *Федоров Г.Б.* Население Прутско-Днестровского междуречья в I тыс. н. э. // МИА. — 1960. — С. 86; *Рикман Э.А.* Этническая история... — С. 9—70.
- ³⁹ *Рутківська Л.М.* Кочовики та землероби на території степової України в середині I тисячоліття н. е. // Археологія. — 1969. — 22. — С. 149—150.
- ⁴⁰ *Кухаренко Ю.В.* Экономический строй и быт восточных славян в первой половине I тыс. н. э. // Очерки истории СССР. Кризис рабовладельческой системы и зарождение феодализма на территории СССР. III—IX вв. — М., 1958. — С. 64, 82.
- ⁴¹ *Третьякова П.Н.* У истоков древнерусской народности. — М., 1970. — С. 48.
- ⁴² *Кондукторова Т.С.* Антропология древнего населения Украины (I тысячелетие до н. э. — середина I тысячелетия н. э.) — М., 1972.

⁴³ Кондукторова Т.С. Палеоантропологический материал из могильника полей погребальных урн Херсонской области (с. Гавриловка на Днепре) // Совет. антропология. — 1958. — 2, № 2. — С. 69—79.

⁴⁴ Кондукторова Т.С. Физический тип людей Нижнего Приднепровья на рубеже нашей эры (По материалам могильника Николаевка-Козацкое). — М., 1979.

⁴⁵ Ebert M. Ausgrabungen bei dem «Gorodok Nikolajewka» am Dnjepr, Gour. Cherson // Prähistorische Zeitschrift. — Berlin, 1913. — N 5. — Abb. 91, 96, 98, 100, 103, 105, 109.

⁴⁶ Вязьмитина М.И. Золотобалковский могильник. — Киев, 1972; Симонович Э.А. Население столицы позднескифского царства. — Киев, 1983; Высотская Т.Н. Поздние скифы в Юго-Западном Крыму. — Киев, 1972. — С. 69—159ю

⁴⁷ См.: Магомедов Б.В. Черняховская культура... — С. 29—44.

⁴⁸ Рикман Э.А. Этническая история... — С. 39—70.

⁴⁹ Там же. — С. 317—323.

⁵⁰ Абрамова М.П. Сарматские погребения Дона и Украины II в. н. э // СА. — 1961. — № 1. — С. 91—110.

⁵¹ Рикман Э.А. Этническая история... — С. 48.

⁵² Великанова М.С. Палеоантропология Прутско-Днестровского междуречья. — М., 1975. — С. 80—90.

Одержано 12.02.2001

И.С. Пиоро

ЭТНИЧЕСКАЯ ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ ПОГРЕБЕННЫХ В ПЛИТОВЫХ МОГИЛАХ РИМСКОГО ВРЕМЕНИ В ЮГО-ЗАПАДНОМ КРЫМУ В СВЯЗИ С ПРОНИКНОВЕНИЕМ САРМАТОВ НА ТЕРРИТОРИЮ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ

Погребения, совершенные по обряду труположения, при совершении которых использовались каменные плиты, среди прочих разнообразных захоронений находятся в некрополях позднеримского времени Юго-Западного Крыма (в кургане около Братского кладбища, на территории совхоза «Севастопольский», в могильниках Бельбек I, Бельбек II, Терновка II, Инкерманский).

Во всех плитовых могилах зафиксированы основные черты сарматского обряда. В погребальном инвентаре распространены вещи, характерные как для сарматских памятников, так и для северо-западных территорий.

Наличие в некрополях римского времени в различных регионах Юго-Восточной Европы аналогичных плитовых захоронений с подобным погребальным обрядом и инвентарем позволяет предположить миграцию в Северное Причерноморье осармаченных аборигенов Северного Кавказа вместе с другими сармато-аланскими племенами. Обитание сарматов на территории Украины в первые века нашей эры подтверждает их вхождение в состав носителей черняховской культуры.

I.s. Pioro

ETHNICAL BELONGING OF THE DECEASED IN THE SLAB GRAVES OF THE ROMAN TIME IN THE SOUTH-WESTERN CRIMEA, IN CONNECTION WITH THE SARMATIAN INVASION ON THE TERRITORY OF THE MODERN UKRAINE

Inhumation burials with the stone slabs are situated in the necropolises of the Late Roman period in the South-Western Crimea (in the barrow near the Bratskoe cemetery on the territory of the State farm «Sevastopolsky», in the necropolises Belbek -I, Belbek-II, Temovka-II, Inkerman).

In all the slab burials the basic features of the Sarmatian ritual (inhumations, stretched on the back, sometimes with the legs crossed in shanks, wrists on the pelvis, deformations of skulls, coal-ashes additions, eggshell in the burials and so on) are fixed. Among the funeral objects the things, peculiar to the Sarmatian relics (moulded pottery, bells...) as well as to the North—Western territories (Cherniakhov wheel-made biconoidal shaped vessels, incaved garter-fibulas, bone-made comb, bronze axe-like and amber mushroom-like pendants) are met.

The presence of such slab burials with the same burial rite and accessories in the necropolises of the Roman time in the different regions of South-Eastern Europe gives the grounds to the suggestion about the penetration of the North Caucasian aboriginals, who bore the Sarmatian influences, together with the other Sarmato-Alanian tribes into the Northern Black Sea area. The Sarmatian presence on the territory of Ukraine in the first centuries AD confirms their presence in the composition of the bearers of Chernyakhovskaya culture.